

**ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆԻ
ԱՊՏԻԻԼ ՀԱՄԻՏ ԵՒ ՇԵՐԼՈՔ ՀՈԼՄՍ
ԵՒ ՍԱԼԻՀԱ ՀԱՆԸՄ
ՎԷՊԵՐՈՒՆ ԱՐԱԲԵՐԷՆ
ԱՆԾԱՆՕԹ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ
(1921-1933)**

ՄԻՀՐԱՆ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

1908 թուականի Օսմանեան Սահմանադրութիւնը մեծ ոգեւորութեամբ դիմաւորուեցաւ կայսրութեան այլացեղ ու այլակրօն ժողովուրդներուն կողմէ: Երկրի տարածքին, մայրաքաղաք Պոլիսէն մինչեւ հեռաւոր գաւառները, կազմակերպուեցան ցոյցեր, միթիսկներ, հանդէսներ, տրուեցան բանախօսութիւններ, խօսուեցան ճառեր, գրուեցան բանաստեղծութիւններ, յօդուածներ, վէպեր, թատրերգութիւններ եւն.:

Արեւմտահայութիւնն ալ անմասն չմնաց խանդավառութեան այդ ալիքէն, այլ գտնուեցաւ առաջին շարքերու վրայ, ինչպէս միշտ:

Հայ գրականութեան անդաստանին մէջ, այդ օրերուն ստեղծուած ամէնէն յիշատակելի գործերէն մէկը եղաւ Երուանդ Օտեանի (1869-1926) *Ապտիւլ Համիտ Եւ Շերլոք Հոլմս* վէպը (1911) ու անոր անմիջական շարունակութիւնը հանդիսացող՝ *Սայիհա Հանըմը* (1912), որոնք օրին մեծ հետաքրքրութեամբ դիմաւորուեցան Հայ ընթերցողներուն կողմէ:

Արկածային այս վէպերը կը պատմեն Օսմանեան Սահմանադրութեան նախորդող շրջանի անցուդարձերուն մասին: Անոնց զխաւոր թեման՝ քաղաքական-յեղափոխական պայքարն է, լրտեսութիւնը, հետապնդումը, դաւադրութիւնը, ռճիրը եւ այլ երեւոյթներ, որոնք այնքան հարագատ էին այդ օրերու մթնոլորտին ու ժողովուրդի այլազան խաւերու ամէնտրեայ հետաքրքրութիւններուն:

Վերջին տարիներուն, մանաւանդ Հայաստանի մէջ, մեծ հետաքրքրութիւն ստեղծուած է Օտեանի գրականութեան հանդէպ, փաստ՝ իրմէ յաջորդաբար լոյս տեսած բազմաթիւ գործերը, ինչպէս նաեւ իր գրականութեան նուիրուած մէկէ աւելի արժէքաւոր մենագրութիւնները՝:

Այս յօդուածով, մեր կարգին, որպէս Օտեանի հանդէպ ցուցաբերուած հետաքրքրութեան արտացոլում, ընթերցողներուն կը ներկայաց-

Օտեանի վեպերուն արար թարգմանիչը՝
Մոհամմէտ Սալահ Ալ Տին Ալ Քաուարիպի

Օտեանի վեպերուն արար հրատարակիչը՝
Մոհամմէտ Մուպիի Ալ Պասմանի

նենք իր վերոնշեալ զոյգ վէպերուն արարերէն բազմաՀատոր թարգմանութիւններուն պատմութիւնը, որոնք, ինչպէս պիտի տեսնենք, ցարդ վրիպած են Հայ գրականագէտներու եւ մատենագէտներու ուշադրութենէն:

* * *

Օտեան, կեանքի վերջալոյսին, Պուքրէշի մէջ, Յակոբ Սիրունիի աջակցութեամբ կազմած է ցանկը իր գործերուն², ուր խօսելով իր գիրքերուն թարգմանութիւններուն մասին (էջ 50), կ'ըսէ, թէ Ապտիւլ Համիտն ու Սալիհա Հանըմը օրին թարգմանուեցան Ֆրանսերէնի, յունարէնի եւ թրքերէնի, բայց արարերէն թարգմանութեան մասին որեւէ ակնարկութիւն չ'ընեն: Աւելի ետք, Օտեանի կենսագիրները յաճախ յիշատակած են զոյգ վէպերուն այս եռալիզու թարգմանութիւնները, առանց սակայն անդրադառնալու անոնց արարերէն թարգմանութեան³:

Հայ գրականութենէն օտար լեզուներու կատարուած թարգմանութիւններու միակ մատենագիտութիւնը եւս, որ 1971ին Երեւանի Ալեքսանդր Միասնիկեանի անուան Հանրապետական Գրադարանի լոյս ընծայած Հայ Գրականութիւնը Օտար Լեզուներով Հատորն է⁴, Օտեանի յատկացուած բաժինին մէջ (էջ 281-283) ո'չ միայն չի յիշեր խնդրոյ առարկայ զոյգ վէպերուն արարերէն թարգմանութիւնը, այլ նաեւ ակնարկութիւն իսկ չ'ընեն անոնց Ֆրանսերէն, յունարէն եւ թրքերէն թարգմանութիւններուն մասին, որոնք յիշուած են Սիրունիի յօդուածին մէջ, եւ աւելի ետք, յաճախ յիշատակուած են Օտեանի գործերու թուարկման ժամանակ: Կը կարծենք, թէ կասկած չի մնար այլեւս, որ յիշեալ զոյգ վէպերուն արարերէն թարգմանութիւնները իրենց եօթը հատորներով եւ 1288 էջերով, ցարդ անձանօթ մնացած են Հայ բանասիրութեան եւ մատենագիտութեան: Ուստի, կ'արժէ ծանօթանալ անոնց: Սակայն նախ պէտք է ծանօթանալ թարգմանիչին՝ Դոկտ. Մուհամմէտ Սալահ Ալ Տին Ալ Քաուաքիպիին:

Ալ Քաուաքիպի սեռած է Քաուաքիպիներու նշանաւոր գերդաստանէն: Հայրը՝ բանաստեղծ Մասուտ Ալ Քաուաքիպին (1865-1929) եղած է Օսմանեան Երեսփոխանական Ժողովի անդամ: Հեղինակած է իւլամական կրօնքի մասին քանի մը գիրք, ինչպէս՝ Քուրանի մեկնութեան հատոր մը եւն.: Վարած է կրօնական բազմաթիւ բարձր պաշտօններ եւ անդամակցած Սուրիոյ Վերաքննիչ Դատարանին (Դամասկոս): Ընտրուած է անդամ Դամասկոսի «Արարական Գիտական Կաճառ»ին: Ծանօթ էր բազմաթիւ ժողովուրդներու գիրերուն, ընդ որում նաեւ՝

رواية
عبد الحميد
شرلوك هولمز
رواية تاريخية سياسية جنائية

القسم الاول

تبحث عن اعمال الوطنيين الاحرار الذين كرسوا نفوسهم وبذلوا ارواحهم لتبيل الحرية والنجاة
من الظلم ، سيما اعمال (صالحه خانم) الزكية الباسلة التي جمعت في نفسها العزم الراسخ
والباس الشديد ، وعن الوقائع الجائفة السياسية السرية التي قامت بها الجمعية الخفية ،
وعن اعمال عبد الحميد الداهية ورجال حاشيته ، واما جرى له مع شرلوك هولمز
الشرطي السري الانكليزي الذي اشتهر بين الانام بدهائه ومقدرته
على كشف الخناة بامارات طفيفة

طبعت على نفقة المكتبة العربية بجلب

لصاحبها

محمد صبيح البصري

حلب شارع الرويقة - ٢٠ - ٢٢

حقوقها محفوظة لمعربها

طبعت في الطبعة المارونية بجلب سنة ١٣٣٩ هـ - ١٩٢١ م

©արգմանուած առաջին հատորին անուանաբերը

հայերէնին: Հիմնադիրներէն էր Իթթիհատի ընդդիմադիր «Իթթիլաֆ» կուսակցութեան⁵:

Թարգմանիչին հօրեղբայրը՝ Ապտուլ Ռահման Ալ Քաուաքիպի (Հալէպ, 1855-Գահիրէ, 1902) հանրածանօթ անձնաւորութիւն է արաբական գրականութեան պատմութեան մէջ եւ կը համարուի արաբական գարթօնքի մեծագոյն կերտիչներէն: Իր ազատական գաղափարներուն համար Ապտուլ Համիտի յրտեսները թունաւորած ու սպաննած են զինք:

Դոկտ. Մուհամմէտ Սալահ Ալ Տին Ալ Քաուաքիպի ծնած է Հալէպ 1901ին: Նախնական ուսումը ստացած է Պոլսոյ թրքական վարժարաններէն մէկուն մէջ ու գերազանց գնահատականով աւարտած է զայն 1909ին, ապա ուսումը շարունակած է Պեշիկթաշի պետական Ռուշտիէ վարժարանին մէջ, որմէ ետք, հօրը պաշտօնի փոփոխութեան պատճառով, վերադարձած է ծննդավայրը եւ ուսումը շարունակած տեղւոյն Ռուշտիէին մէջ, աւարտելով զայն բացառիկ գնահատականով: Աւելի ետք յաճախած է տեղւոյն պետական վարժարաններէն մէկը ուրկէ շրջանաւարտ եղած է 1920ին: 1921ին ընդունուած է Դամասկոսի Բժշկական Ուսումնարանը եւ երեք տարի հետեւած դեղագործութեան ճիւղին՝ ուսանելով բնագիտութիւն եւ տարրարանութիւն: Վկայուած է 1924ին, որմէ ետք մեկնած է Փարիզ եւ Սորպոնի մէջ հետեւած է նոյն ճիւղերուն տեսական եւ գործնական դասընթացներուն, միաժամանակ հետեւելով Փարիզի Դեղագործական Ուսումնարանի դասընթացներուն:

Ճրաններէնով աւարտաճառ ներկայացնելով, Փարիզի Դեղագործական Համալսարանէն բացառիկ գնահատականով ստացած է դեղագործութեան դոկտորի աստիճան 1926ին:

1927ին վերադարձած է Դամասկոս ու տարի մը ետք սկսած է դասաւանդել տեղւոյն Պետական Համալսարանի Բժշկական Բաժանմունքին մէջ: 1930ին յաջողած է պատրաստել մէկէ աւելի դեղեր, որոնք կոչուած են իր անունով՝ «Համոճին Ալ Քաուաքիպի» եւ «Պոլմոքրին Ալ Քաուաքիպի»:

1937ին իրաքի կառավարութեան հրաւերով մեկնած է Պաղտատ, ուր մինչեւ 1940 դասաւանդած է տեղւոյն Դեղագործական Արքայական Համալսարանին մէջ: Ապա Դամասկոս վերադառնալով շարունակած է դասաւանդել տեղւոյն Համալսարանին մէջ 1940-1961, եւ տարիքի բերումով հանգստեան կոչուած է:

1953ին անդամ ընտրուած է Դամասկոսի «Արաբական Գիտական Կաճառ»ին:

كَلَامٌ

عَبْدُ الْحَمِيدِ

شَرْلُوكْ هَوْلَز

رِوَايَةُ تَارِيخِيَّةٍ سِيَّاسِيَّةٍ جَيَّانِيَّةٍ

القسم الثاني

تبحث عن اعمال الوطنيين الاحرار الذين كرسوا نفوسهم وبذلوا ارواحهم لثيل الحرية والنجاة
من الظلم ، سيا اعمال (صالحه خانم) التركية الباسلة التي جمعت في نفسها العزم الراسخ
والباس الشديد ، وعن الوقائع الجائفة السياسية السرية التي قامت بها الجمعية الخفية ،
وعن اعمال عبد الحميد الداهية وريال حاشيته ، وبما جرى له مع شرلوك هولمز
الشرطي السري الانكليزي الذي اشتهر بين الانام بدهائه ومقدرته
على كشف الجناة بامارات طليفة

طبعت على نفقة المكتبة العربية بـجلب

لصاحبها

محمد صبيح البصرمجي

جلب شارع السويقة - ٢٠ - ٢٢

حقوقها محفوظة لمعربها

طبعت في الطبعة المارونية بـجلب سنة ١٣٣٩ هـ - ١٩٢١ م

Թարգմանութեւն երկրորդ հատորին անուանաբերքը

Արարերէնի կողքին կը տիրապետէր նաեւ թրքերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներուն: Ծանօթ էր նաեւ անգլերէնին:

Քառաքիպիի աւանդը մեծ է մանաւանդ գիտական օտար եզրերու արարերէն համապատասխան հոմանիշներ գտնելու գործին մէջ: Իր ստեղծած հարիւրաւոր բառերը տարածուելով արարական աշխարհով մէկ, «բաղաբացիութիւն» ստացած են ու ցարդ կը գործածուին:

Եղած է երեք անդամներէն մէկը Դամասկոսի Բժշկական Համալսարանի գիտական եզրերու ստեղծման բաժանմունքին:

Արարերէնի թարգմանիչներէն մէկն է ֆրանսացի Քլերֆիլի Բժշկական Եզրերու Բազմալեզուեան Բառարանին, որ կը պարունակէ 14534 գիտական բառ ու եզր:

Մահացած է Դամասկոս, 31 Մայիս 1972ին⁷:

Այլ Քառաքիպիի իր ողջութեան լոյս ընծայած է գիտական-բժշկական-եզրարանական ընդլիճ 24 գիրք, որոնցմէ քանի մը հատը բազմահատորանի դասագիրքեր են, իսկ ուրիշներ արժանացած են տասնեակ վերահրատարակութիւններու: Իր մասնագիտութեան առնչուող տասնեակ ուսումնասիրութիւններով աշխատակցած է նաեւ գիտական պարբերաթերթերու:

Արդ, այսքան «լուրջ» մարդ մը, որ գեղարուեստական գրականութեան հետ ո՛չ մէկ առնչութիւն ունեցած է եւ իր տարիները անցուցած է կա՛մ տարրալուծարաններու մէջ, կա՛մ ալ զուտ մասնագիտական գիրքեր հեղինակելով-թարգմանելով, ինչպէ՞ս պատահեցաւ որ զրադի Օտեանի այս արկածային վէպերուն թարգմանութեամբ ու իր կեանքի 14 տարիները մասամբ գոհէ անոր՝ թարգմանութեան ձեռնարկելէ (1919) մինչեւ 7րդ հատորին լոյս ընծայումը (1933):

Քառաքիպիի գործերուն մատենագիտութեան մէջ, զուտ բժշկական-մասնագիտական գիրքերէն ու յօդուածներէն զատ, գրական-գեղարուեստական ո՛չ մէկ գիրքի կամ յօդուածի կը հանդիպինք: Իր գործերը, բոլորն ալ, առանց բացառութեան, կը վերարերին իր մասնագիտութեան՝ ղեղազործութեան, տարրարանութեան, կենսարանական եւ օրկանական տարրարանութեան, թոյներուն:

Օտեան, որուն մահէն առաջ տպուած էին զոյգ վէպերուն արարերէն թարգմանութեան առաջին հինգ հատորները, արդեօք որեւէ ձեռով իմացա՞ծ էր անոնց մասին, ինք որ Մեծ Եղեռնէն ետք, զինադադարի օրերուն, ժամանակ մը մնացած էր Հալէպ, մինչեւ Սուրիայէն վերջնական մեկնումը: Ճիշդ կ'ըլլա՞յ արդեօք ենթադրել, որ ան ու իր վէպերուն արար թարգմանիչը, որեւէ առիթով ծանօթացած ըլլան Հայէպի մէջ:

رواية
عبد الحميد وشرلوك هولمز
القسم الرابع

طبع في مكة المكرمة ومطبعة النهضة العربية بدمشق

Թարգմանուած չորրորդ հատորին անուանաբերը

կարելի՞ է ենթադրել, որ Օտեանի հետ հաւանական հանդիպումի մը արգիւնքն են Քառաքիպիի թարգմանութիւնները: Թարգմանիչը, առաջին հատորին կցուած իր ամփոփ ներածականին մէջ, ոչ մէկ ակնարկութիւն կ'ընէ այդպիսի ծանօթացումի մը մասին: Ենթադրական այս կապին մասին ակնարկութեան չենք հանդիպած նաեւ Օտեանի նուիրուած եւ մեզի ծանօթ գրաւոր աղբիւրներուն մէջ: Վերջերս լոյս տեսած Օտեանի նամականին՝ եւս որեւէ ձեւով լոյսի նշոյլ մը չի սփռեր այս հարցին վրայ:

Անհաւանական չէ սակայն, որ Օտեան, իր վէպերուն թրքերէն հրատարակութեան առիթով, Պոլսոյ մէջ ծանօթացած ըլլայ թարգմանիչին հօրը, որ ինչպէս տեսանք, այդ տարիներուն Պոլիս էր եւ ընդգրկուած քաղաքական գործունէութեան, անդամ էր Օսմանեան Երեսփոխանական ժողովին, մխրճուած էր հասարակական-քաղաքական գործերու եւ հետու չէր դէպքերուն ընդհանուր մթնոլորտէն: Այնպէս որ, հաւանական է, որ հայրը, այդ օրերուն իսկ, ծանօթացած ըլլայ Պոլսոյ մէջ տպուած *Ապտիւլ Համիտի* օսմաներէն թարգմանութեան, ու իր զաւակը, մօտէն հետեւելով այս բոլորին, բնական է որ հետաքրքրութիւն ցուցարերէր Օտեանի գործին հանդէպ:

Օտեանի վէպերուն հրատարակիչն է Մուհամէտ Սուլչի Ալ Պասմաճին (Հայէպ, 1885-Հայէպ, 1940), որ Հայէպի մէջ ունեցած է արարերէն զիրքերու գրատուն մը եւ 1922էն սկսեալ բանեցուցած է իր սեփական տպարանը, որ ցարդ կը շարունակէ գործել իր զաւակին տօբինութեամբ:

Հոս բառացի թարգմանութեամբ կու տանք *Ապտիւլ Համիտի Ա. հատորի* սկզբնաւորութեան գտնուող թարգմանիչին ու տպագրիչին խօսքերը ամբողջութեամբ, որոնք մասամբ լոյս կը սփռեն հատորներու թարգմանութեան հանգամանքներուն ու զրդապատճառներուն վրայ:

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Փառք Աստուծոյ որ մարդուն տրվեցուց այն՝ ինչ որ չէր գիտեր ան: Աղօթք ու ողջոյն մեր տիրոջ՝ Մուհամմէտին, անոր տոհմին ու մտերիմներուն, առանց որուն հրամանին չէ դայլայլած ու չ'երգեր ոչ մէկ տխրակ: Արդ, Օսմանեան Պետութեան պատմութեան ծանօթ անձը գիտե, որ Ապտիւլ Համիտ Բ.ի ժամանակաշրջանը, իր երկարատեւութեամբ ու արտասովոր դէպքերով, այս պետութեան ամենազարմանալի ժամանակաշրջաններէն մէկն է: Ապտիւլ Համիտի անձին տարօրինակ նկարագրին պատճառով, որուն մէկ մասը կու գայ իր բնածին անձնասիրութենէն, իսկ միւս մասը՝ պարտադրանքն է այն դէպքերուն, որոնք

رواية
صالحته خانم
او
عبد الحميد والجيش العثماني

وهي خاتمة لرواية عبد الحميد وشيرلوك هولمز تبحت عن اعمال صالحه
خانم التركية الباسلة التي جمعت في نفسها العزم الراسخ
والبناس الشديد، وعن اعمال جمعية (الاتحاد والترقي)
وحركاتها الثورية في البلقان ونهديدها عبد
الحميد بالجيش واجبارها اياه على اعلان
الدستور والحرية في البلاذ العثمانية
الى غير ذلك من الوقائع
السرية الهائلة

طبعت على نفقت

مطبعة النهضة العربية - حلب

مطبعة النهضة العربية - حلب

— حقوقها محفوظة لمعربها —

طبعت في مطبعة النهضة العربية - بحلب - سنة ١٩٢٥

Թարգմանում հինգերորդ հատորին անուանաբերող

նախորդեցին իր գահակալութեան, ինչպէս իր եղբոր՝ Մուրատ Ե.ի եւ
հօրեղբոր՝ Ապտիլ Ազիզի գահընկեցութիւնները:

Ապտիլ Համիտի քաղաքական կեանքին պատմութիւնը գրի պիտի
առնեն քաղաքական պատմաբաններն ու գեղարուեստական գրակա-
նութիւն մշակողները, մինչ իր անձնական կեանքին ու պալատական
առօրեային եւ իր պահակներուն ու անձնական սենեկապետերուն
հետ իր յարաբերութիւնները՝ կարիքն ունին յատուկ քննութեան: Եւ
քանի որ հիանալի գրող Երուանդ Օտեան Էֆենտիի վէպը այս բոլորէն
մեծ բաժին մը կը պարունակէ, եւ ուր Ապտիլ Համիտի կենսագրու-
թիւնը յստակօրէն ու ամբողջական ձեւով կը պատկերացուի, յարմար
նկատեցինք թարգմանել զայն յօգուտ արարացոց, որպէսզի անոնք ի-
րագէտ ըլլան այն ազգակներուն, որոնք պատճառ դարձան Օսման-
եան Կայսրութեան փլուզումին ու դաս քաղեն անկէ, որովհետեւ անոր
մէջ խրատ կայ խորաթափանց իմաստուններուն համար:

Հալէպ, Ապրիլ 1919

Արարացնողը

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉԻՆ ԽՕՍՔԸ

Այսօր չկայ այլ ազգ մը, որ այնքան մօտ ըլլայ մեզի եւ որուն անցեալէն
կարելի է դասեր քաղել, որքան՝ թուրք ազգը: Հետեւաբար, երբ այս է ի-
րավիճակը, հարկ է մասամբ ծանօթանալ անոր վերջին վերածնուն-
դին, եւ այն դժուարութիւններուն, զորս կրեցին իր երիտասարդները, ու
այն արգելքներուն որոնց հանդիպեցան անոնք իրենց նպատակի ի-
րագործման ճանապարհին:

Այդ վերածնունդը - որուն միակ դրդապատճառը համիտեան ժամա-
նակաշրջանն էր եւ որ թուրք ազգի քաղաքական ամենակարեւոր ժա-
մանակաշրջաններէն մէկն էր - նիւթ դարձած է հիանալի վէպի մը,
գրուած՝ հաճելի ոճով մը, որպէսզի դիւրին ըլլայ անկէ օգտուիլը:

Վերջին շրջանին, երիտասարդներուն օգտաշատ գիրքեր ու պատմա-
կան վէպեր կարդալու երեւոյթը քաջութիւն տուաւ մեզի, որ փորձենք
հրատարակել զայն, հակառակ անոր պատճառելիք նիւթական եւ բա-
րոյական դժուարութիւններուն, ու այդ՝ ի սէր նոր սերունդին, որպէսզի
կարենայ թափանցել գաղտնիքներուն այն ժամանակաշրջանին, որ
ատելութեան կրակ վառեց հպատակներուն սիրտերուն մէջ եւ որոնք
կը տուայտէին բռնատիրութեան ճիրաններուն տակ, եւ որ հսկայ յե-
ղափոխութիւն մը յառաջ բերաւ ու պատճառ դարձաւ քանդելու այն
սուտ հիմերը, զորս կառուցած էր այդ բռնապետը: Ու ահա այսպիսով,
հիմը դրուեցաւ սահմանադրական կառավարութեան մը: Կը հրատա-

رواية
صالحة خانم
او
عبد الحميد والجيش العثماني

وهي خاتمة لرواية عبد الحميد ونرلوك هولمز تبعت من اعمال صالحة خانم التركية الباسلة التي جمعت في نفسها العزم الراسخ والياس الشديد، ومن اعمال جمعية (الاتحاد والترقي) وحركاتها الثورية في البلقان وتهديتها عبد الحميد بالجيش واجبارها اياه على اعلان الدستور والحرية في البلاد العثمانية الى غير ذلك من الوقائع السرية الهائلة!!

القسم السادس

طبعت على نفقة

بمكتبة وطبعة النهضة العربية

* بحلب *

— حقوقها محفوظة لمدتها —

րակենք գայն, որպէսզի երիտասարդները օրինակ առնեն այն ազդակներէն, որոնք թուրք ազգը առաջնորդեցին դէպի կործանում: Կը յուսանք, որ յուսաւորեալ երիտասարդութիւնը կ'օժանդակէ մեզի, որպէսզի կարենանք ամբողջացնել սոյն գիրքին հրատարակութիւնը: Մեր այս ծառայութեան իբրև հատուցում, կը յուսանք արժանանալ անոր գնահատանքին:

Վերջապէս յաջողութիւն կը հայցենք Աստուծմէ, որովհետև կը հաւատանք որ ան է մեր միակ առաջնորդը:

Տպագրիչը

Այժմ, առանձին-առանձին ներկայացնենք Ապտիւլ Համիտ Եւ Շերրոք Հոյմս Եւ Մալիհա Հանրմ վէպերուն արարերէն թարգմանութեան եօթը հատորները:

Հատոր առաջին՝ *Ապտիւլ Համիտ Եւ Շերրոք Հոյմս - Պատմական, Քաղաքական, Ոճրագործական Վէպ (Րիուայաթ Ապտուլ Համիտ Ուա Շերրոք Հոյմգ, Րիուայա Թարիխիյյա Սրասիյյա Ժիհաիյյա)*, Հայէպ, 1921, տպարան Մարոնիթ, հրատարակութիւն Հայէպի «Արարական Գրատուն»ի ու անոր տիրոջ՝ Մուհամմէտ Սուպհի Ալ Պասմաճիի, 124 էջ, երկսիւնակ, 16.5x23.3սմ., էջը՝ 22 տող:

Հատորներուն վրայ գիրքի գին չէ նշանակուած:

Հատորի սկզբնաւորութեան (էջ 2) կայ թարգմանչին «Յառաջարան»ը, գրուած 1919ի Ապրիլին, որուն կը յաջորդէ հրատարակչին «Խօսք»ը (էջ 3):

Հատոր երկրորդ՝ *Ապտիւլ Համիտ Եւ Շերրոք Հոյմս - Պատմական, Քաղաքական, Ոճրագործական Վէպ (Ա. Հատորին նման - Մ.Մ.)*, Հայէպ, 1921, տպարան Մարոնիթ, հրատարակութիւն Հայէպի «Արարական Գրատուն»ի ու անոր տիրոջ՝ Մուհամմէտ Սուպհի Ալ Պասմաճիի, էջեր՝ 125-335, երկսիւնակ, 16.8x23.4սմ., էջը՝ 22 տող:

Հատոր երրորդ: Այս հատորի մեր տեսած հինգ օրինակներն ալ անուանաթերթ չունին, այնպէս որ կարելի չեղաւ ճշդել որոշ մանրամասնութիւններ, բայց ան ունեցած ըլլալու է նախորդ երկու հատորներուն վերնագիրը, ու տպուած՝ 1921ին, կամ առաւելագոյնը 1922ին, որովհետեւ 2րդ հատորի վերջաւորութեան կ'ըսուի, թէ գիրքին 3րդ հատորը մամուլի տակ է եւ չուտով լոյս պիտի տեսնէ: Էջեր՝ 336-580, 14.5x21.5սմ., էջը՝ 18 տող:

Հատոր չորրորդ՝ *Ապտիւլ Համիտ Եւ Շերրոք Հոյմս (Րիուայաթ Ապտուլ Համիտ Ուա Շերրոք Հոյմգ)*, «Արարական Զարթօնքի Տպարան», Հայէպ: Տպագրութեան թուական չէ նշուած: Հրատարակութիւն՝ Հա-

رواية
صاحته خانم
او
عبد الحميد والجيش العثماني

وهي خاتمة لرواية عبد الحميد وشرلوك هولمز تبعت عن اعمال صاحته
خانم التركية الباسلة التي جمعت في نفسها العزم الراسخ
والبأس الشديد، وعن اعمال جمعية (الاتحاد والترقي)
وحركاتها الثورية في البلقان ونهديدها عبد الحميد
بالجيش واجبارها اياه على اعلان الدستور
والحرية في البلاد العثمانية الى غير ذلك
من الوقائع السرية الهائلة...!!

القسم السابع وهو الخاتمة
طبع على نفقة

مكتبة طابع النهضة العربية

* بحلب *

— حقوقها محفوظة للمعربها —

լէպի «Արարական Զարթօնքի Գրատուն ու Տպարան»ի, էջեր՝ 581-700, 14.8x22սմ., էջը՝ 18 տող:

Հատոր հինգերորդ՝ Մայիհա Հանրմ Կամ՝ Ապտուլ Համիտ Եւ Բանակը (Տիուուայաթ Մայիհա Խանրմ Աու Ապտուլ Համիտ Ուա Ալ Ճայշ): Հայէպ, 1925, «Արարական Զարթօնքի Տպարան», հրատարակութիւն՝ Հայէպի «Արարական Զարթօնքի Գրատուն ու Տպարան»ի (տէքր՝ Մուհամմէտ Սուպհի Ալ Պասմաճի), էջեր՝ 701-777, 14.5x21.5սմ., էջը՝ 18-19 տող:

Հատոր վեցերորդ՝ Մայիհա Հանրմ Կամ՝ Ապտուլ Համիտ Եւ Օսմանեան Բանակը (Տիուուայաթ Մայիհա Խանրմ Աու Ապտուլ Համիտ Ուալթէշ Ալ Ու՛սմանի): Հայէպ, 1932, հրատարակութիւն՝ Հայէպի «Արարական Զարթօնքի Գրատուն ու Տպարան»ի (տէքր՝ Մուհամմէտ Սուպհի Ալ Պասմաճի), էջեր՝ 778-1000, 15x22.2սմ., էջը՝ 18-19 տող:

Հատոր եօթներորդ՝ Մայիհա Հանրմ Կամ՝ Ապտուլ Համիտ Եւ Բանակը (Զ. Հատորին նման), Հայէպ, 1933, «Արարական Զարթօնքի Տպարան», հրատարակութիւն՝ Հայէպի «Արարական Զարթօնքի Գրատուն ու Տպարան»ի, էջեր՝ 1001-1288, 14.6x21.8սմ., էջը՝ 18 տող:

Թարգմանուած Հատորները, իրենց Հայերէն բնագիրին հետ Համեմատելով, նկատեցինք, որ աշխատանքը կատարուած է մեծ բծախնդրութեամբ, հակառակ այն իրողութեան, որ թարգմանութիւնը եղած է միջնորդ լեզուի մը, այս պարագային՝ օսմաներէնի միջոցով: Արարերէն թարգմանութեան բարձր որակը անուղղակիօրէն կու տայ նաեւ զոյգ վէպերուն օսմաներէն թարգմանութեան յաջող գործ մը ըլլալու վկայութիւնը:

* * *

Մեծ Եղեռնէն ետք արարական երկիրներ ապաստանած հայութեան Զանքերով Հայէպի եւ մասամբ Պէյրութի, Դամասկոսի ու Փահիրէի մէջ լոյս տեսան Հայերէնէ արարերէնի թարգմանուած հարիւրաւոր գրական գործեր: Օտեանի զոյգ վէպերը ոչ միայն այս դաշտին մէջ բացուած առաջին ակօսներէն եղան, այլ նաեւ իրենց ծաւալով մնացին անգերագանցելի, դառնալով հայ եւ արաբ ժողովուրդներու զրական դարաւոր կապերուն երկար շղթային մէկ գեղեցիկ օղակը:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

¹ Տե՛ս՝ Արմէն Իւրնէլչեան, «Գրիգոր Յակոբեան, Թերթօն վէպի Տեսութիւնը - Երուանդ Օտեան», Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս, հտ. ԽԲ, Պէյրութ, 2002, էջ 370:

- ² Յակոբ Սիրունի, «Գիծեր Երուանդ Օտեանի Կեանքէն», տե՛ս՝ *Հայրենիք* ամսագիր, Պոսթոն, Ե. տարի, թիւ 8 (56), Յունիս 1927, էջ 49-52:
- ³ Երուանդ Օտեան, *Երկեր*, Երևան, 1956, կազմեց՝ Ա. Մակարեան, էջ 705, *Երկերի ժողովածու*, Բ. Հատոր, Երևան, կազմեց՝ Ա. Մակարեան, էջ 519; Գրիգոր Յակոբեան, *Թերթեան վէպի Տեսութիւնը-Երուանդ Օտեան*, Երևան, 2002, էջ 19:
- ⁴ Կազմողներ՝ Ա. Նազիկեան, Յ. Խաչատուրեան եւ Ա. Յիցրինեան, խմբագիր՝ Ռաֆայէլ Իշխանեան, 375 էջ:
- ⁵ Օժար Ռոսա Քաշճախ, *Մու՛րճամ Այ Մուայթիթին* (Հեղինակներու Բառարան), 12րդ Հատոր, Պէյրուսի, 1960, էջ 16; տե՛ս նաեւ՝ *Խէյր Ուտ Տին Այ Չրրբրի*, Այ *Արամ* (Ականաւորները), Տրդ տպագրութիւն, 7րդ Հատոր, Պէյրուսի, 1980, էջ 216:
- ⁶ *Մու՛րճամ Այ Մուսթաբաճախ Այ Թրդպիյա Այ Քասիր Այ Լուզաթ* (Բժշկական Եզրերու Բազմաբեզու Բառարան), Դամասկոս, 1956, 960 էջ, աշխատակցութեամբ Մուրչէտ Խաթէրի եւ Աւճէտ Հրմտի Այ Խայեաթի:
- ⁷ *Մաճալէթ Մաճրմա՛ը Այ Լուզա Այ Արապիյա Պրտիմա՛ը* (Դամասկոսի Արարական Լեզուարանական Կանաօի Պարբերաթերթ), Դամասկոս, 47րդ Հատոր, Յրդ մաս, Յուլիս 1972, էջ 703-712 (Հատուածներ՝ իր ինքնակենսագրութենէն եւ իր գործերուն մասնագիտութիւնը՝ պատրաստուած զաւակին կողմէ, ուր (էջ 710) ակնարկելով Օտեանի վէպերուն, կը ըստի թէ՛ ան թրքերէնէ թարգմանած է *Ալփաիլ Համիս Եւ Շերլոք Հոլմս* վէպը, չորս Հատորով):
- ⁸ *Նամակներ*, Երուանդ Օտեան, բնագիրը կազմեց՝ ՕՖելիա Կարապետեան, խմբագիր՝ Հենրիկ Բախչինեան, Երևան, 1990, Գրականութեան Եւ Արուեստի Թանգարանի Հրատարակութիւն, 304 էջ:

THE UNKNOWN ARABIC TRANSLATION OF YERVANT ODIAN'S
NOVELS: *ABDUL HAMID AND SHERLOCK HOLMS & SALIHA HANEM*
(1921-1933)
(Summary)

MIHRAN MINASSIAN

The Arab Pharmacist Dr. Mohammad Salah Al Din Al Qawakibi (Aleppo 1901-Damascus 1972), a graduate of the Sorbonne, author of several books in his profession, and renowned for the pharmacological terms he created, translated two novels of Yervant Odian (1869-1926), *Abdul Hamid and Sherlock Holms* and *Saliha Hanem*. They were translated from Turkish to Arabic and published in seven volumes (a total of 1233 pages), between the years 1923 and 1933.

Unlike the translations of these two novels into Greek, French and Ottoman Turkish, the Arabic translation was hitherto unknown. Even Odian himself did not mention it (most probably because he did not know about it) in the later days of his life, while preparing the list of his works.

Minassian, details the translation and documents it, making a valuable contribution to the biography of Odian. According to Minassian, these translated books, which were published in Aleppo, are considered to be some of the very first Armenian literary works ever translated into Arabic and are unsurpassed in length.